

Costigliola, F., 2023. *Kennan. A Life between Worlds*. Princeton, N.J. & Oxford: Princeton University Press.

Luce, E., 2025. *Zbig. Zbigniew Brzezinski, The Life of America's Great Power Prophet*. New York: Avid Reader Press.

Anmälan av Mats Bergquist

Alltsedan Donald Trump återvaldes till president har det förts en debatt i amerikanska media bl.a. om hur hans utrikespolitik skulle kunna passas in i en amerikansk tradition. Somliga har menat att Trump är en typisk isolationist med rötter tillbaka till Atlantflygaren Charles Lindberghs "America First"-rörelse från 1930-talets slut som verkade för att USA inte skulle blanda sig i Europas krig. Andra har ansett att man får leta ännu längre tillbaka för att hitta den fyr presidenten följer, till William McKinley (president 1895–1901, eller Theodore Roosevelt (1901–1909) som båda ensidigt utvidgade USA:s territorium. Bakom en sådan analys har legat Trumps tydligt uttalade anspråk både på Canada, Grönland och Panamakanalen.

Äter andra har menat att Trump har mera gemensamt med den realistiska skolan än man trott; hans Ukrainapolitik kan ha styrts av att han anser att detta land är en del av den ryska intressesfären. Nyligen skrev någon att Trump inte har någon doktrin utan endast följer sina instinkter. Två saker har han emellertid i decennier pläderat för, nämligen att allianser innebär dyrbara åtaganden, inskränkning av USA:s rörelsefrihet och få fördelar, samt att en negativ handelsbalans är en förlustaffär, därav förtjusningen i tullar och bilaterala handelsavtal.

Vad Donald Trump aldrig verkat förstå är att USA:s roll i det internationella systemet helt enkelt ger ett uppdrag som landets ledning knappast helt kan dra sig ur. Det är bara USA som har de ekonomiska och militära resurser som krävs för att projicera makt över hela jordklotet. Det är om denna rolls omfattning och karaktär som den intellektuella debatten om den amerikanska utrikespolitiken handlar. I denna text skall vi skärskåda två biografier, den ena om George Kennan, 1904–2005, den andra om Zbigniew Brzezinski, 1928–2017, som båda spelat en stor roll i denna diskussion. Kennan och Brzezinski kan sägas utgöra hälften av den kvartett som ibland offentligt och ibland i kulisserna formade debatten under 1900-talets senare hälft. De stod skulle man kunna säga för det intellektuella fundamentet för USA:s utrikespolitik. De andra två

var – naturligtvis – Henry Kissinger, 1923–2023, och den utåt mer okände Paul Nitze, 1907–2004. Generationskamraterna Kennan och Nitze var personligen goda vänner, men på utrikespolitiskt olika spår. Detsamma gällde Kissinger och Brzezinski.

Den äldste, Kennan, föddes i en medelklassfamilj av främst skotskt ursprung i Milwaukee i Wisconsin, USA:s mest ”tyska” delstat. Han kom till Princeton och prövade sedermera in på utrikesdepartementet. Kennan började lära sig ryska redan när han arbetade i Riga och skulle tillbringa ett antal år på olika poster vid ambassaden i Moskva åren 1933–1952 innan han under ett halvsekel fyllde rollen som en ”public intellectual”, historiker, debattör och beundrad skribent.

Paul Nitze var, som nästan framgår av namnet, av tyskt ursprung men föddes i New England, gick på Harvard och blev sedan advokat och bankman innan han under kriget sögs upp av administrationen där han sedermera under ett halvsekel blev bl.a. bitr. försvarsminister och upp i hög ålder USA:s chefsförhandlare i rustningskontrollfrågor.

Historien om den tysk-judiske flyktingpojken Heinz Kissinger, som kom till USA som tonåring, aldrig helt lyckades göra sig av med sin accent och trots detta gjorde en lysande karriär och slutade som utrikesminister, är väl känd. De sista femtio åren av sitt långa liv tillbringade han, precis som George Kennan, som författare, och orakel inom utrikespolitikens värld. Som utrikespolitisk konsult lär han ha tjänat en hel del pengar.

Zbigniew Brzezinski till slut, föddes i Polen och kom liksom Kissinger till Nordamerika i slutet av 1930-talet, men inte som flykting utan som barn till en polsk diplomat som utnämnts till generalkonsul i Montreal. Familjen blev snart även den en flyktingfamilj, eftersom Polen erövrats av Tyskland och Ryssland. Via Harvard och en professur vid Columbiauniversitetet kom Brzezinski under president Carter till maktens boningar och skulle även han under resten av sitt liv förekomma flitigt i den amerikanska debatten.

George Kennan, Henry Kissinger och Zbigniew Brzezinski skrev alla ett stort antal böcker och artiklar; Nitze skrev en memoarbok men verkade annars främst i de inre linjerna. De förra två har dessutom blivit föremål för flera biografier. Nu har en andra heltäckande biografi, utöver den närmast officiella av den välkände historikern John Lewis Gaddis från 2011, skrivits om Kennan och Brzezinski har fått sin första dito. De båda böckerna är mycket olika. Historieprofessorn Frank Castigliola har uppenbarligen satt sig före att söka reda ut sitt objekts komplicerade psyke, vilket hans föregångare Lewis Gaddis inte varit lika intresserad av. Edward Luce, som till vardags är Financial Times chefskorrespondent i USA, har skrivit en något mera konventionell biografi som fokuserar på sitt objekts roll i den amerikanska säkerhetsdiskussionen. Men ett viktigt sidotema i boken är Brzezinskis förhållande till Kissinger, både på det personliga och professionella planet.

Castigliolas huvudtes är att Kennan, som förlorade sin mor redan som spädbarn, hela sitt liv präglats av denna förlust och att detta förutom diverse, mest antydna, affärer utom äktenskapet med norskan Annelise Sörensen, kan förklara märkligheterna i hans karriär. Kennan både ville och ville inte spela en offentlig roll. När han som amerikansk ambassadör i Moskva 1952 äntligen hade uppnått vad som han ändå måste ha betraktat som sin drömpost, jämförde han i ett offentligt uttalande just under ett besök i Berlin sin situation i den sovjetiska huvudstaden med den som han som diplomat upplevt på amerikanska ambassaden i Berlin 1939–1941. Jämförelsen utföll enligt Kennan inte till Moskvas förmån. Det var närmast självklart att den sovjetiska ledningen skulle förklara ambassadören som persona non grata, dvs. icke önskvärd, vilket innebar slutet på hans ryska karriär. Han drog sig tillbaka till Princetons ansedda Institute for Advanced Studies där han, förutom några år som Kennedys sändebud i Belgrad 1961–1963, skulle ha sin bas resten av livet.

George Kennan köpte redan under andra världskriget en gård i närbelägna Pennsylvania. Där ägnade han sig åt åtskilliga praktiska sysslor och blev tidigt miljöintresserad. Detta passade in i hans känsla av att vara främling i sin egen tid, kritisk mot den moderna tidens yttringar. Det var enligt Kennans mening industrialismen som blivit orsaken till det mesta som gått snett. I hans bild av världen ingick också ett mått av främlingsskepsis och ofta mera antydd antisemitism.

Men samtidigt som George Kennan längtade tillbaka till den förledande miljön i Princeton och sin gård och slippa huvudstadens politiska atmosfär och umgänge, ville han ha inflytande och att man skulle lyssna till hans råd. Han hade som andreman på ambassaden i Moskva 1946 skrivit det i amerikansk historia berömda s.k. långa telegrammet som i förstadiet till det kalla kriget skulle leda till mycken uppmärksamhet i Washington. Kennan ville med sin analys göra upp med de enligt honom naiva föreställningar som fanns i väst – inklusive hos Roosevelt – angående möjligheterna att komma till tals med Kreml. Samtidigt som han alltså målade ett mörkt scenario när det gällde Sovjet och dess ambitioner, var han inte rädd för att Moskva skulle gå till direkt attack. USA borde föra en tillbakahållandets strategi (strategy of containment) och samtidigt reformera det egna samhället så att det blev mera motståndskraftigt.

George Kennan skulle under resten av sitt liv hävda att han aldrig avsett att den amerikanska politiken skulle militariseras. Tillbakahållandets strategi skulle framför allt ha en klar politisk accent som med tiden skulle kunna leda till en återupptagen dialog. Han var en av upphovsmännen till Marshallplanen men skeptisk till NATO. Men i Washington tolkades Kennans telegram som stöd för en amerikansk upprustning som sedermera skulle presenteras i ett lika berömt dokument, NSC-68 (National Security Memorandum 68). Dess huvudförfattare var just den Paul Nitze, som 1949 efterträtt Kennan som chef för State Departments planeringsstab. Kennan ville med andra ord göra sig urarva sitt

telegram men ändå sola sig i glansen av sitt diplomatiska genombrott. Han kan inte sägas ha lyckats med detta diplomatiska reptrick.

George Kennan skulle åtskilliga gånger enligt honom själv komma att missförstås. Drygt tio år efter det långa telegrammet skulle han ånyo väcka uppmärksamhet med de prestigeladdade s.k. Reithföreläsningarna i BBC vintern 1957/1958. Där föreslog han i praktiken att man skulle ta upp tråden från Stalins not i mars 1952 och den s.k. Rapackiplanen – uppkallad efter den polske utrikesministern Adam Rapacki – från samma år. Dessa planer siktade på att de båda maktblocken skulle dra tillbaka sina trupper från ett återförenat, neutralt och kärnvapenfritt Tyskland. Hur skulle man annars kunna lösa Tysklandsfrågan och Europas delning? Kennans namn garanterade jämte prestige i föreläsningsserien åtskillig uppmärksamhet. Både de amerikanska och västtyska regeringarna vände sig dock mot hans förslag. För dem var Förbundsrepublikens integration i väst huvudsaken. Kennan skulle sedermera medge att tidpunkten för hans förslag var olycklig. Västtyskland hade ju 1955 kommit med i NATO. Politiken hade redan slagits fast när han höll sina föreläsningar.

George Kennans långa liv skulle innebära många hyllningar och mycken uppmärksamhet när han fyllde 80, 85, 90 och 100. Men han konstaterade själv att alla dessa inbjudningar, utmärkelser och hyllningar inte innebar att man egentligen brydde sig om vad sade. Hans förhoppning när han kom till Moskva 1952 var just att han med sina omfattande kunskaper om Ryssland och ryska värderingar skulle vara den rätte att etablera en ny kontakt mellan Vita Huset och Kreml. Han skulle på denna punkt bli grymt besviken. Kennan hade liknande föreställningar när han accepterade att bli sändebud i Belgrad. Men hans roll i historien skulle bli den beundrade författarens och vise mannens vars råd man gärna lyssnande till, men mera sällan följde.

Frank Castigliolas bok driver nog sin tes, att Kennans misslyckande som profet skulle ha berott den olösta freudianska konflikten mellan Eros och Civilisation, väl långt. Sannolikare är helt enkelt att viljan och förmågan att inom ramen för det politiskt möjliga driva sina idéer, saknades. För detta hade han inte tålamod, för vilket han också fick betala ett pris. Men hans många, alltid stilistiskt eleganta böcker, både de personliga memoarerna och hans historiska verk om de rysk-amerikanska relationerna och bakgrunden till första världskriget, kommer att läsas länge än; en del av debattinläggen kanske glöms bort.

Henry Kissinger och Zbigniew Brzezinski var samtidigt på Harvard men när lärosätet gett den förre en professur fanns inga pengar för ytterligare en till den senare. Han fick däremot en lärostol vid Columbia i New York där han, med undantag för ett inbrott i State Department under Lyndon Johnsons tid, och åren hos Jimmy Carter, skulle stanna.

Edward Luce gör en tydlig distinktion mellan de båda vännernas och rivalernas världsbild. Henry Kissinger var den eminente realisten i Metternichs och Castlereaghs anda – om dessa handlar Kissingers omtalade doktorsavhandling.

Zbigniew Brzezinski betecknar Edward Luce som varken realist eller idealist, kanske mera med en modern term som aktivist (benämningen "prophet" som Luce använder i boktiteln ter sig dock lätt överdriven). Men för båda var historien ingalunda slut, vilket de personligen upplevt och fått dem att bli emigranter. Kissingers politik handlade alltid om legitimitet och stabilitet, vilket fick honom att agera enligt riktlinjer som uppfattades som cyniska och inte sällan i motsats till vad omsorgen om de mänskliga rättigheterna förestavade. Brezinski däremot ville, med sin polska bakgrund, driva en mera offensiv politik mot Sovjet. I sin genombrottsbok, *The Soviet Bloc. Unity and Conflict* (1961), ville författaren fästa uppmärksamheten vid de inneboende nationella motsättningarna inom det sovjetiska allianssystemet.

Zbigniew Brzezinski följde nära utvecklingen i sitt födelseland, gjorde många resor till Warszawa och underhöll sig inte minst med påven Johannes Paulus. Han betecknar i sina memoarer, *Power and Principle* (1983), intressant nog Johannes Paulus som Europas mest betydelsefulla politiska ledare. Under åren hos Carter ville Brzezinski bredda den utrikespolitiska agendan och prioritera andra utrikespolitiska frågor än relationerna med Moskva. Han överflyglade helt utrikesministern Cyrus Vance, precis som Kissinger gjort när William Rogers var utrikesminister under Richard Nixon 1969–1973. Vance ville ogärna axla rollen som administrationens talesman utåt, en roll som Brzezinski, på samma sätt som Kissinger, mer än gärna tog. Vance oroade sig över hur förhållandet till Sovjet och de centrala rustningskontrollfrågorna skulle påverkas av säkerhetsrådgivarens mera offensiva östpolitik och tonvikt på mänskliga rättigheter, liksom av hans Kinapolitik. Vance var också orolig för att närmandet till Kina skulle alstra farligt klaustrofobiska attityder i Moskva. För Jimmy Carter var emellertid främjandet av mänskliga rättigheter ett centralt inslag i hans utrikespolitik, minst lika viktigt som relationerna till Sovjet.

Det var också Brzezinski som drev på att Nixon/Kissingers öppning mot Kina 1972 borde följas upp med ett formellt erkännande av folkrepubliken. Relationen till Peking skulle kunna förvandlas från en balansfaktor mot Sovjet till mera av ett slags de facto-allians med Kina. Han låg bakom inbjudan till Deng Xiaoping att besöka USA 1979 som blev en utrikespolitisk framgång för Jimmy Carter, och för Brzezinski

Men Zbigniew Brezinski har också ett tungt ansvar för det misslyckande som skulle i hög grad bidra till att Jimmy Carter inte blev omvald 1980, nämligen Iranpolitiken. Presidenten höll i det längsta på shahen och på övergångsregeringarna efter hans fall. Brzezinski var den som drev på när det gällde operationen för att frita den gisslan som den nya regimen i Tehran höll på den amerikanska ambassaden. Jimmy Carter gick sedan 1980 till val när operationen fått avbrytas på grund av olyckor med helikoptrarna m.m. På valdagen satt gisslan fortsatt kvar på ambassaden – för att kort därefter släppas, vilket

givetvis ledde till ännu ouppklarade rykten om kontakter före valet mellan Reaganlägret och Khomeiniregimen.

Zbigniew Brzezinski betraktade sig således som demokrat, men tillhörde då den mera offensiva falangen i partiet kring den då kände senatoren Henry "Scoop" Jackson. Detta skulle enligt rykten lett till att kretsen kring Ronald Reagan lär ha övervägt att 1981 erbjuda Brzezinski samma post; avståndet mellan Reagans världsbild och Brzezinskis var kanske inte så hårt markerad. Men denne förblev lojal mot Carter, som han själv rekryterat som medlem i den s.k. Trilateral Commission som bildades i början på 1970-talet att främja samarbetet mellan USA, Europa och Japan

En central fråga som Edward Luce tar upp är hur kan det komma sig att just Henry Kissinger och Zbigniew Brzezinski skulle komma att spela så avgörande roller i utformningen av utrikespolitiken under slutet av 1960-talet och under 1970-talet? Luce kallar dem "scholar politicians". De flesta av dem som både tidigare och senare suttit på posten har ofta rekryterats ur militären eller det s.k. östkustetablissemang, för vilka uppgiften var ett normalt inslag i deras engagemang i respektive partier. En del av dem har haft rätt modesta säkerhetspolitiska kvalifikationer. Med sina respektive bakgrunder hade de två, menar således Edward Luce, mera personliga skäl att driva sina utrikespolitiska linjer. Men är det inte lika sannolikt att det helt enkelt rörde sig om två begåvade och drivna akademiker som deras principaler ville värva? Richard Nixon var ju mycket intresserad av utrikespolitik och delade Henry Kissingers av realismen styrda syn på världen. Carter å andra sidan var också mycket intresserad men ganska grön på området, i behov av en kunnig och rapp rådgivare. Visst ville både Kissinger och Brzezinski som immigranter göra karriär, men därav följde ju inte de skulle ha sådan framgång med sin politiska agenda.

Men dagens situation är förstås också en annan än för femtio år sedan. Mediautvecklingen kräver på sätt och vis att statschefen själv framträder oftare, även om det inte behöver gå till sådana extremer som i fallet Trump som gör flera mediaframträdanden om dagen. Media lämnar numera mindre utrymme för säkerhetsrådgivare eller ministrar att agera i presidentens ställe. Å andra sidan har således en del presidenter, som t.ex Ronald Reagan och George Bush d.y. med en mera avspänd attityd till ämbetet eller på grund av politiska kalkyler, oftare än andra låtit rådgivare ta debatten. Nixon kunde emellanåt sola sig i glansen av sin medarbetares uttalanden och agerande.

John Maynard Keynes reflekterar i sitt magnum opus, *General Theory of Interest and Money*, om förhållandet mellan politiker och idéer. Keynes skriver att få är de politiker som frivilligt skulle avstå från att utnyttja politiskt användbara tankar, så länge dessa kunde förses med en akademisk hallstämpel. Det borde med andra ord inte vara uteslutet att en ny Kissinger, Brzezinski eller för delen Kennan skulle kunna dyka upp och göra liknande avtryck. Edward Luces resonemang om att det var Kissingers och Brzezinskis invandrarbakgrund

skulle ha varit avgörande för deras ambitioner och den roll de fick övertygar inte helt. Bland deras efterträdare hade t.ex. John Bolton både bred erfarenhet av utrikespolitiken, bestämda åsikter och vana att hantera media. Men till de tvås nivå når de övriga inte.

En fråga man kan ställa sig är om den höga externa profil som Kennan, Kissinger och Brezinski hade är den bästa vägen att utöva inflytande eller om Paul Nitzes på den interna beslutsprocessen inriktade modell kan vara effektivare. I dennes fall innebar denna att han nästan konstant från 1940- till 1980-talet var på rätt plats när säkerhetspolitiska frågor diskuterades. Under Jimmy Carters presidentperiod hamnade Nitze (som var registrerad republikan) i politisk exil. Men han återkom under Reagan som förhandlare i rustningskontrollfrågor och fortsatte upp i 80-årsåldern. Att han, trots stor erfarenhet och en gedigen kunskapsbas, aldrig fick bli försvars-, utrikesminister eller nationell säkerhetsrådgivare var nog en besvikelse. Den hängde säkert ihop med hans väl utvecklade och utsagda misstänksamhet mot Sovjet, en övertygelse om att USA inte fick komma på efterkälken när det gällde rustningarna, och en ovilja att kompromissa. I detta liknade han sin gode vän och rival George Kennan. De drev, tyckte nog många i det Washingtonska etablissemanget, ofta sina ståndpunkter alltför hårt.

Politik handlar till sist i mycket om förhandlingar. Där var Henry Kissinger mästaren.

Zander, Ulf, 2023. *Raoul Wallenberg – liv och legend. Sverige, Ungern och USA*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Anmälan av Anders E. B. Blomqvist

Ulf Zanders bok om Raoul Wallenberg handlar inte bara om Wallenbergs liv, utan också om hur kunskapen om hans gärning har format och vidmakthållit legender och myter. Zander för fram tesen att historia och myt inte nödvändigtvis står i motsatsförhållande, utan ofta existerar parallellt i komplexa relationer. Hans analys är inspirerad av den teoretiska inriktningen *Entangled history*, en ansats som tillför en viktig transnationell dimension.

Anders E. B. Blomqvist är lektor i historia vid Institutionen för kultur och samhälle, Högskolan Dalarna.
E-post: abq@du.se